

УДК 336.71

Бобиль В.В.

канд. економ. наук, доцент

Дніпропетровський національний університет залізничного
транспортів імені академіка В. Лазаряна**ОБГРУНТУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ
РИЗИКАМИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ*****SUBSTANTIATION OF TOOLS OF MANAGEMENT OF BANK RISKS
IN CONDITIONS OF FINANCIAL CRISIS***

У статті досліджено непрямі інструменти системи ризик-менеджменту: бенкешуренс, сек'юритизація активів та стрес-тестинг. Розглянуто основні страхові продукти, що пропонуються банками при значних змінах чинників зовнішнього середовища. Розкрито суть понять «сюрвею» та «BBB - полісів», що активно використовуються європейськими та американськими банками для зменшення ризиків. Надано характеристику основним учасникам процесу сек'юритизації: банк-оригінатору, гаранту, андерайтеру, SPV-компанії, консалтинговій та рейтинговій компанії, інвесторам. Досліджено механізм зниження відповідних ризиків, які виникають під час проведення сек'юритизації банківських активів. Проаналізовано банківські ризики, за якими здійснюється стрес-тестинг. Представлено ефективні стратегії управління капіталом банку за умов фінансової кризи. Розглянуто управлінський облік як складова механізму управління банківськими ризиками.

В статье исследованы косвенные инструменты системы риск-менеджмента: бенкешуренс, секьюритизация активов и стресс-тестинг. Рассмотрены основные страховые продукты, которые предлагаются банкам при значительных изменениях факторов внешней среды. Раскрыта суть понятий «сюрвею» и «BBB - полисов», которые активно используются европейскими и американскими банками для уменьшения рисков. Дается характеристика основным участникам процесса секьюритизации: банку-оригинатору, гаранту, андеррайтеру, SPV-компании, консалтинговой и рейтинговой компании, инвесторам. Исследован механизм снижения соответствующих рисков, которые возникают в процессе проведения секьюритизации банковских активов. Проанализированы банковские риски, по которым осуществляется стресс-тестинг. Представлены эффективные стратегии управления капиталом банка в условиях финансового кризиса. Рассмотрен управленческий учет как составляющая механизма управления банковскими рисками.

In article the indirect tools of system of risk - management are investigated: bancassurance, securitization of bank assets and stress - testing. The basic insurance products are considered which are offered to banks at significant changes of the factors of external environment. The essence of concepts «survey» and «BBB - policies» is opened which are actively used European and American by banks for reduction is risks. The characteristic to the basic participants of process securitization is given: to bank - originator, garant, underwriting, SPV-company, consulting and rating company, investors. The mechanism of reduction appropriate is

investigated is risks, which arise during realization securitization of bank actives. The bank risks are analysed, on which the stress - testing is carried out. The effective strategy of management of the capital of bank in conditions of financial crisis are submitted. The administrative account as a component of the mechanism of management of bank risks is considered

Ключові слова: *ризик - менеджмент, фінансова криза, страхування, сек'юритизація, капітал банку, бенкешуренс, стрес - тестинг.*

Вступ. На тлі світової фінансової кризи постійне зростання в банках України сумнівних та безнадійних кредитів, а також ринкових позицій, що перебувають під ризиком, обумовлюють необхідність дослідження сучасних інструментів системи ризик-менеджменту.

Гострота проблеми посилюється тим, що вітчизняні кредитні установи відносно недавно почали опановувати методи управління банківськими ризиками. У зв'язку з цим розробка дієвих і ефективних методів, моделей та інструментів управління ризиками має особливу актуальність, оскільки їх розвиток дозволить оперативно і кваліфіковано ідентифікувати та оцінювати ризики, знижувати їх рівень і на підставі цього створювати умови для забезпечення фінансової стабільності.

Загальну характеристику банківських ризиків та інструментів їх управління подано у працях С. Братанович, І. Бурденко, Х. Грюнінга, О. Єгорової, О. Пожар, О. Полищук, Л. Примостки, В. Романова.

Разом з тим, не всі інструменти управління банківськими ризиками достатньо досліджені, а деякі й досі залишаються дискусійними [1 - 5]. Більшість економістів характеризують базові (основні) інструменти управління, які використовуються майже у всіх банках (встановлення лімітів, формування резервів, диверсифікація), і недостатньо повно розглядають проблему застосування вторинних (непрямих) інструментів.

Постановка завдання. У статті ставиться декілька завдань: 1) дослідити такі інструменти системи ризик-менеджменту, як бенкешуренс, сек'юритизація активів та стрес-тестинг; 2) розглянути та визначити ефективну стратегію управління капіталом в умовах фінансової кризи; 3) надати характеристику управлінського обліку як необхідної складової процесу управління банківськими ризиками.

Методологія. Теоретико-методологічну основу роботи складають праці провідних зарубіжних та вітчизняних науковців. При проведенні даного дослідження були використані такі методи: порівняльний, узагальнення, аналізу та синтезу.

Результати дослідження. Мета бенкешуренсу полягає в інтеграції банків і страхових компаній для отримання синергічного ефекту від координації управління ризиками, поєднання страхових і банківських продуктів, спільного використання каналів їх розповсюдження тощо.

На сучасному етапі розвитку банківського сектора України банківсько-страхові відносини обмежуються страхуванням застави, фінансових ризиків банку та відповідальності за погашення кредиту позичальника (розвивається страхування життя позичальника). При цьому вітчизняний страховий ринок перебуває під значним впливом банківського сектору. З цієї причини сучасна фінансова криза негативно позначилася на страхових компаніях, адже зниження обсягів кредитування у свою чергу призвело до падіння обсягів страхових платежів [6, с. 15].

Сучасний бенкешуренс включає в себе дві складові: 1) страхування банківських ризиків; 2) реалізація банками страхових продуктів (табл. 1).

Таблиця 1. Основні продукти бенкешуренсу в Україні

Види страхування	Страхові продукти, що пропонуються банкам	Страхові продукти, які продаються банками
Страховання кредитного ризику	1. Страхування заставного майна. 2. Страхування товарних кредитів, беззаставних кредитів, недостатності застави, факторингових та форфейтингових операцій. 3. Страхування ризику при споживчому кредитуванні, при кредитуванні фізичних осіб на придбання нерухомості, купівлю автомобілів. 4. Страхування ризику при кредитуванні АПК (страхування врожаю, сільськогосподарських тварин).	—
Майнове страхування	1. Страхування майна банку, автотранспорту, цінностей під час перевезення та зберігання. 2. Страхування ризиків, пов'язаних з шахрайством з пластиковими картками та інформаційними технологіями.	Страховання застави.
Особисте страхування	1. Страхування життя працівників ризикових професій банку (інкасаторів, касирів тощо). 2. Медичне страхування працівників банку.	1. Обов'язкове та добровільне страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів. 2. Страхування від нещасного випадку та медичне страхування. 3. Страхування життя та працездатності клієнтів банку.
Страховання відповідальності	1. Страхування боргових зобов'язань банку. 2. Страхування тендерних гарантій та гарантій виконання контрактів.	Страховання відповідальності за непогашення боргу перед банком.

Джерело: власна розробка

Зазначимо, що в умовах кризи для банків актуальним є проблема покриття ризиків, передусім споживчого кредитування, тобто ризиків при видачі кредитів для придбання товарів широкого вжитку: автомобілів, нерухомості тощо. Крім того, в умовах нестабільного зовнішнього середовища банки зацікавлені у страхуванні предметів застави.

Європейські та американські банки для зменшення вказаних ризиків купують так званий поліс BBB (Bankers Blanket Bond) – комплексний поліс страхування банківських ризиків.

Цей продукт не поширений на Україні. Недостатній попит на BBB-поліси можна пояснити такими факторами: по-перше, незначною кількістю страхових вітчизняних компаній, які володіють необхідними технологіями та досвідом роботи в цьому напрямку, по-друге, для проведення актуарних розрахунків тарифів страхування, франшиз та лімітів відповідальності страхові компанії мають провести ретельну оцінку ризиків банку (сюрвей), а більшість кредитних установ відмовляються надавати таку інформацію, мотивуючи це банківською таємницею, що не підлягає розголошенню.

Зазначимо, що основна мета сюрвею – оцінити механізми управління ризиками фінансового інституту і дати рекомендації щодо поліпшенню його системи економічної безпеки. Тому можна стверджувати, що сюрвей проводиться як в інтересах страхової компанії, так і самого банку. Страховій компанії він дозволяє правильно оцінити ризик, а банку – дає можливість виявити слабкі місця в системі ризик-менеджменту.

Як правило, необхідність у полісі BBB виникає у вітчизняному банку в тому випадку, коли він вступає у стосунки із західними кредитними установами. Тому розвиток цього виду страхування можна очікувати тоді, коли українські банки будуть активно співпрацювати з західними фінансовими структурами в галузі залучення та розміщення коштів.

У кожного банку є індивідуальний підхід щодо вибору страхової компанії. Перша, найбільша група банків, здійснює страхування застави виключно у своїх (кептивних) компаніях, а банківські ризики страхуються (BBB-поліси) – у відомих стабільних універсальних страховиків. Друга група банків – ті, що не мають прямо чи посередньо своїх страхових компаній, – використовують два підходи: обирають декілька компаній на вигідних для себе умовах (комісійна винагорода за агентські послуги, розміщення коштів страховика на депозитному рахунку в банку) або співпрацюють з багатьма універсальними компаніями, які є лідерами в рейтингу страхових компаній. Третя група банків обирає прозахідний підхід – проводить акредитацію страховиків, що мають право здійснювати страхування предмета застави банку та банківських ризиків. Крім того, банки встановлюють кожній компанії ліміт відповідальності на певний період (місяць, квартал), який залежить від її

фінансового стану, репутації на страховому ринку, співпраці з банком, рівня збитковості за видам страхування тощо.

Впроваджуючи бенкешуренс, кредитна установа переходить на якісно новий рівень розвитку, стаючи фінансовим супермаркетом, який працює не тільки на фінансовому, але й страховому ринках. Розширення набору наданих клієнтам послуг позитивно впливає на імідж банку і дає йому додаткові конкурентні переваги для просування власних програм. Більш того, з'являється можливість створювати нові, універсальні фінансові продукти, адресовані як корпоративним, так і приватним клієнтам.

Окрім бенкешуренсу, зменшення рівня банківських ризиків (передусім портфельного кредитного) можна досягти за допомогою *сек'юритизації* банківських активів. Сек'юритизація – це трансформація низьколіквідних активів у більш ліквідні – гроші.

Основними учасниками сек'юритизації є банк-оригінатор, гарант, андерайтер, спеціалізована юридична компанія, консалтингові та рейтингові компанії, інвестори (табл. 2).

Таблиця 2. Функції основних учасників процесу сек'юритизації

Учасники	Основні функції
Банк-оригінатор	Формування пулу активів (кредити)
Спеціалізована юридична компанія (SPV)	Емісія цінних паперів
Гарант (банк, страхова компанія)	Надання фінансових ресурсів у випадку, коли банк-оригінатор не в змозі обслуговувати видані кредити
Андерайтер	Оцінка і підтримка відповідної ціни емітованих цінних паперів
Консалтингові компанії	Надання консультацій з питань оподаткування, фінансової звітності тощо
Рейтингові компанії	На підставі аналізу якісно-кількісних характеристик пулу активів і фінансової стабільності учасників процесу сек'юритизації визначає рейтинг емітованих цінних паперів
Інвестори	Вкладають грошові в емітовані цінні папери
Провайдери з хеджування	Управління ринковим ризиком (валютним, процентним та фондовим)

Джерело: розробка автора на основі [7, с.23]

Незважаючи на складність реалізації процесу сек'юритизації активів, банк-оригінатор при цьому отримує значні переваги в управлінні фінансовими ризиками, а саме: банк одержує ліквідні кошти, які можна використати для подальшого розвитку; розширює коло потенційних інвесторів; збільшує рівень ліквідності; поліпшує економічні нормативи; має можливість позиціонувати себе, як фінансову установу, здатну працювати з складними

міжнародними фінансовими інструментами тощо.

Зазначимо, що самому процесові сек'юритизації притаманні три види ризику: ризик активів, ринковий ризик та інституційний ризик

Для зниження рівня цих ризиків необхідно насамперед:

- підвищити вимоги до оригінаторів, рейтингових агенцій, спеціалізованих юридичних компаній;
- створити нові ринки, які б надійно забезпечували потреби кредиторів у фінансуванні без ускладнення фінансових продуктів та збільшення частки позичених коштів;
- підвищити вимоги до мінімального розміру капіталу оригінаторів;
- підвищити норми збереження активів;
- підвищити вимоги щодо розкриття інформації про стан банку-оригінатора і пропонованого ним пулу активів, якими забезпечуються структуровані цінні папери;
- змінити умови оплати послуг організаторів сек'юритизації, враховуючи довгострокову перспективу залежно від того, яким буде результат для інвесторів;
- спростити і стандартизувати сек'юритизаційні продукти з метою підвищення ліквідності і забезпечення прозорості їх ціноутворення.

Більшість українських банків не поспішає реалізовувати сек'юритизацію своїх активів, що можна пояснити наступними причинами:

1. Відсутність відповідного законодавства. Нині операції сек'юритизації не є суб'єктом спеціалізованого українського законодавства, тому відсутня уніфікована документація оформлення подібних операцій, не встановлено правовий статус SPV, не розглянуто специфіку оподатковування тощо.

2. Обмежена кількість кредитоспроможних учасників фінансового ринку. В Україні майже відсутні у якості корпоративних інвесторів пенсійні фонди та страхові компанії.

3. Низький рівень стандартизації кредитів.

4. Низький суверенний рейтинг України.

5. Відсутність єдиних стандартів формування кредитних пулів, неефективний державний контроль за їх якістю.

6. Незадовільний рівень системи ризик-менеджменту у фінансових установах.

Управління капіталом банку. Капітал банку – це економічна ресурсна складова, за якою можна зробити оцінку вартості кредитної установи, її конкурентоспроможність на фінансовому ринку, дотримання ринкової дисципліни, економічної стабільності та відкритих ризикових позицій.

У системі ризик-менеджменту капітал банку необхідно розглядати за двома складовими (залежно від об'єктів оцінки): регулятивний та економічний капітали (капітал під ризиком) (табл. 3).

Таблиця 3. Складові капіталу банку

Об'єкти оцінки	Тип капіталу
Вартість кредитної установи на фінансовому ринку	Регулятивний капітал Економічний капітал
Оцінка конкурентоспроможності банку	Регулятивний капітал Економічний капітал
Оцінка дотримання ринкової дисципліни (економічні нормативи)	Регулятивний капітал
Оцінка економічної безпеки банку	Економічний капітал
Оцінка ризикованих відкритих позицій	Економічний капітал

Джерело: власна розробка

Як видно з таблиці, регулятивний капітал визначає ефективність діяльності банку як економічного агента на фінансовому ринку. Економічний капітал розраховується саме як резерв покриття відкритих позицій, які безпосередньо знаходяться під ризиком.

З позиції ризик-менеджменту, стратегії управління капіталом банку ґрунтуються на співвідношенні прибутку та ліквідності, а також регулятивного та економічного капіталів.

У банківській практиці поширеними є три типи стратегії управління капіталом банку (табл. 4).

Таблиця 4. Стратегії управління капіталом банку

Стратегія	Рівень прибутку	Рівень економічного капіталу	Відкриті ризиковані позиції
I	максимальний	мінімальний	більшість позицій під ризиком не покриваються ні резервами, ні економічним капіталом
II	мінімальний	максимальний	позиції під ризиком покриваються з надлишком
III	середній або мінімальний	середній	позиції під ризиком покриваються повністю, але без формування додаткових резервів

Джерело: власна розробка на основі [8, с.11]

За першою стратегією забезпечується максимальна віддача капіталу, тобто стратегія направлена на максимізацію прибутку при підтримці мінімально необхідного (нормативного) рівня ліквідності. За реалізацією цієї стратегії основним завданням управління власним капіталом банку є забезпечення капіталу на мінімально можливому для покриття ризиків рівні, причому величина ризиків іноді усвідомлено занижується (у цьому випадку економічний капітал менший за регулятивний). Основний акцент в даній стратегії робиться на показники рентабельності. Основною перевагою цієї стратегії є висока рентабельність капіталу, висока норма прибутку, високі

дивіденди. Недолік – відкриті ризикові позиції, більша частина з яких не покривається ні резервами, ні економічним капіталом.

Друга стратегія управління капіталу базується на підтримці високого рівня ліквідності, економічній стійкості при мінімальній нормі прибутку. При виборі цієї стратегії основна мета управління капіталом полягає в забезпеченні високого рівня економічного капіталу банку, щоб покрити ризики з надлишком, тобто мати більший запас міцності банку (економічний капітал більше регулятивного). Ризики іноді завищуються з метою підстрахування, капітал нарощується швидкими темпами. Вважаємо, що в умовах фінансової кризи саме така стратегія є найбільш оптимальною – вона збільшує стабільність кредитної установи при високих ризиках зовнішнього середовища.

За третьою стратегією банк веде врівноважену за ризиками політику, прибуток збільшується поступово, дивіденди є невеликими і часто спрямовуються на капіталізацію. У цьому випадку економічний та регулятивний капітали банку знаходяться на одному рівні. Недоліком стратегії є складність досягнення цієї рівноваги. Це зумовлено тим, що ідеально збалансувати всі види ризиків, які визнає банк, оцінивши їх величину, та утримувати на допустимому рівні в період фінансової кризи, є досить складним завданням, а відтак постійною є зміна величини економічного капіталу.

Наступний вторинний інструмент управління банківськими ризиками - *стрес - тестинг* - являє собою оцінку можливого негативного впливу від значних змін чинників зовнішньої середовища на капітал та/або на надходження банку.

Стрес-тестинг проводиться за такими ризиками:

- за валютним ризиком: аналізується зміна спотової або форвардної позицій, а також зміна волатильності обмінного курсу за відкритими валютними позиціями;

- за процентним ризиком: аналізується вплив на капітал або находження банку від зміни спреду процентних ставок, волатильності ставок, нахилу кривої прибутковості тощо;

- за кредитним ризиком: аналізується зміна якісних і кількісних характеристик кредитного портфеля та окремого позичальника;

- за ризиком ліквідності: аналізується скорочення доступу до позик у національній і іноземній валютах, зниження рейтингу банку, відтік депозитів, закриття лімітів банками-контрагентами, неліквідність окремих ринків [9, с. 47].

Зазначимо, що система ризик-менеджменту не може ефективно функціонувати без відповідної управлінської звітності, яку надає *управлінський облік банку*.

Управлінська звітність має відображати насамперед фінансовий результат, стан, ефективність та стратегічні і фінансові (бюджет) плани кредитної установи.

Фінансовий результат та фінансовий стан доцільно аналізувати за відповідними звітними сегментами, а саме:

1. Казначейство – це центр відповідальності банку, основними напрямками діяльності якого є оптимізація та регулювання грошових потоків банку, купівля та продаж валюти для клієнтів і власних потреб на міжбанківському ринку України, залучення та розміщення коштів на міжбанківському ринку України та міжнародних ринках, управління ризиком ліквідності та ринковими ризиками.

2. Управління корпоративного бізнесу (УКБ) – це центр відповідальності банку, основними напрямками діяльності якого є кредитування та залучання коштів юридичних осіб, управління кредитним та ринковими ризиками.

3. Управління індивідуального бізнесу (УІБ) – це центр відповідальності банку, основними напрямками діяльності якого є продаж банківських продуктів фізичним особам, оптимізація вартості послуг для індивідуальних клієнтів, управління кредитним та ринковими ризиками.

4. Управління цінними паперами (інвестиційний бізнес) (УЦП) – це центр відповідальності банку, основними напрямками діяльності якого є емісія власних цінних паперів, організація купівлі та продажу цінних паперів від свого імені та за дорученням клієнтів, управління ринковим ризиком.

5. Філіали – це центри відповідальності банку, основним напрямками діяльності яких є проведення банківських операцій у межах наданих повноважень.

Визначення фінансового результату за звітними сегментами здійснюється за допомогою трансфертного ціноутворення, яке забезпечує не тільки оптимальний розподіл ресурсів між структурними підрозділами, але і містить у собі механізм управління ризиком ліквідності та ринковими ризиками.

Ефективність банку пропонуємо визначати за допомогою наступних основних показників:

1. Return on assets (ROA, прибутковість активів) визначається відношенням величини чистого прибутку до сукупної середньої величини активів.

2. Return on equity (ROE, прибутковість капіталу) визначається відношенням величини чистого прибутку до капіталу банку.

3. Процентний спред – це коефіцієнт ефективності діяльності банку, який визначається як різниця між співвідношенням процентних доходів до процентних активів і співвідношенням процентних витрат до процентних зобов'язань.

4. Процентна маржа – це коефіцієнт ефективності діяльності банку, який визначається співвідношенням між різницею процентних доходів і витрат до процентних зобов'язань.

5. Мультиплікатор капіталу (МК) – це коефіцієнт ефективності діяльності банку, який визначається співвідношенням середньої величини активів до власного капіталу.

Наступна складова управлінського обліку – планування – у свою чергу поділяється на стратегічне та фінансове (бюджетування) планування.

Основне завдання стратегічного планування полягає в підвищенні ефективності роботи банку на підставі цільової орієнтації, виявленні ризиків і зниженні їх рівня, а також у підвищенні гнучкості функціонування кредитної організації.

У свою чергу, бюджетування – це приблизний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації місії та стратегічних цілей банку. Для збільшення ефективності процесу бюджетування пропонуємо створювати бюджетні комітети, до основних функцій яких входить вибір методів бюджетування, схвалення бюджетів, розробка бюджетів керівниками звітних сегментів, перегляд бюджетних оцінок тощо.

З позиції ризик-менеджменту всі ці елементи управлінського обліку дозволяють одержати необхідну інформацію для визначення пріоритетів у діяльності банку, його фінансового стану та відкритих ризикованих позицій.

Висновки. Наукова новизна отриманих результатів полягає у визначенні необхідності застосування в кредитних установах таких специфічних інструментів системи ризик-менеджменту, як бенкешуренс, сек'юритизація активів та стрес-тестинг. Ці інструменти мають гармонічно доповнювати основні (базові) методи управління банківськими ризиками. При цьому в умовах фінансової кризи банк повинен підвищити рівень економічного капіталу, щоб мати необхідні резерви для покриття відкритих позицій, що знаходяться під ризиком. Відповідну інформацію стосовно капіталу банку, ризикових позицій, фінансового стану, результату та ефективності діяльності необхідно відображати в управлінській звітності кредитної установи.

Література:

1. Бурденко І. Розкриття інформації про банківські ризики у фінансовій звітності [Текст] / І. Бурденко, О. Пожар // Вісник НБУ.–2006.– № 7.– с. 50 – 54.
2. Грюнинг Х. Ван. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском [Текст] / Х. Ван Грюнинг, С. Брайонович–Братанович. – М.: Весь Мир, 2004. – 150 с.
3. Егорова Е.Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе [Текст] / Е. Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – № 2.– С.5 – 13.
4. Полищук О. Рискуют все [Текст] / О. Полищук //Бизнес. – 2007. – № 47 (774). – С. 19 – 23.

5. Романов В. С. Понятие рисков и их классификация как основной элемент теории рисков [Текст] / В. С. Романов // Инвестиции в России. – 2000. – № 12. – С. 41 – 43.
6. Бобиль В. В. Антикризове управління банківськими ризиками [Текст]: Монографія / В. В. Бобиль. – Дніпропетровськ: вид-во «Свідлер А.Л.», 2012. – 270 с.
7. Версаль В. Сек'юритизація та її роль у відновленні фінансової стабільності [Текст] / В. Версаль // Вісник НБУ. – 2010. – № 4 (171). – С. 28–35.
8. Багдалов Р. Х. Собственный капитал банка и управление им [Текст]: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – М.: МЭСИ, 2003. – С. 20.